

Մանե Մարկոսյան

*ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդական, Երևանի պետական
համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ¹

Համառոտագիր

Հայաստանի Հանրապետությունում ընդերքօգտագործման հարաբերությունները կարգավորվում են առավելապես հանրային-վարչական իրավունքի նորմերով, ինչը հանգեցնում է ընդերքօգտագործման ոլորտի ոչ արդյունավետ իրավական կարգավորման և, ի թիվս այլնի, ոլորտի ներդրումային գրավչության նվազեցման:

Հոգվածում քննարկվում են ընդերքօգտագործման հարաբերությունների կարգավորման համար քաղաքացիական իրավունքի նորմերի տեսական և գործնական անհրաժեշտությունը, ներպետական օրենսդրությամբ ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման իրավական հիմքերը, ինչպես նաև՝ ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող այն հարաբերությունները, որոնք պետք է ենթարկվեն քաղաքացիաիրավական կարգավորման:

Հեղինակը եզրահանգում է, որ ընդերքօգտագործման իրավունքն ունի իրային-իրավական բնույթ, ինչը նշանակում է բոլորի (այդ թվում՝ պետության) պարտականությունը՝ ձեռնպահ մնալու ընդերքօգտագործման իրավունքի ցանկացած խախտումից, ինչպես նաև չխոչընդոտելու այդ իրավունքի իրացմանը:

Հիմնաբաներ– ընդերքօգտագործման իրավունք, պետական սեփականություն, քաղաքացիաիրավական կարգավորում, ընդերքօգտագործման և գործարարական իրավունքի հարաբերակցություն, գույքային հարաբերություններ, իրային իրավունք:

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության համար ընդերքօգտագործման ոլորտի զարգացումն ունի առանցքային նշանակություն²: Սակայն ՀՀ-ում ընդերքօգտագործման ոլորտում ներդրումային ցածր գրավչության պատճառներից մեկը, ըստ ՀՀ կառավարության կողմից «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների պլանը (մինչև 2035 թվա-

¹ Հոգվածը ներկայացվել է 25.02.2025թ., գրախոսվել է 23.06.2025թ.:

² Տե՛ս Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի (նախկինում՝ Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողով) «Հանքարդյունաբերության ոլորտում իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները», էջ 4. <https://competition.am/hy/2021/01/22/> (մուտք՝ 01.08.2024թ.):

կանը) հաստատելու մասին» որոշման (այսուհետ՝ «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարություն»)³, ընդերքօգտագործման ոլորտում գործող իրավական դաշտն է, այդ թվում՝ լրացուցիչ վարչարարությունը⁴: ՀՀ օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի⁵ համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ ոլորտը կարգավորող իրավական դաշտի հիմքում ընդերքօգտագործման հարաբերությունների հանրային-վարչաիրավական կարգավորումն է⁶ և այդ հարաբերությունների՝ բացառապես հանրային բնույթի լինելու վերաբերյալ ընկալումը, ինչի արդյունքում ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման դերը շարունակ անտեսվել է:

Պետք է նշել նաև, որ հայկական մասնագիտական գրականության մեջ ընդերքօգտագործման հարաբերությունները քաղաքացիաիրավական կարգավորման ասպեկտով երբևէ չեն եղել գիտական ուսումնասիրության և հետազոտության առարկա, մինչդեռ ընդերքօգտագործման հարաբերությունների արդյունավետ իրավական կարգավորման, ընդերքօգտագործողի մասնավոր շահերի և հանրային շահերի արդյունավետ հավասարակշռման համար առանցքային է քաղաքացիական իրավունքի նորմերի ուսումնասիրությունը և վերլուծությունը:

Սույն հոդվածի շրջանակում մեր խնդիրն է վեր հանել ՀՀ օրենսդրությամբ ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը և նշանակությունը՝ ուրվագծելով ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող այն հարաբերությունների շրջանակը, որոնք պետք է կարգավորվեն առավելապես քաղաքացիական իրավունքի նորմերով:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման հարցը ՀՀ օրենսդրության համատեքստում.

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման հարցը իրավաբանական գրականության մեջ եղել և մնում է սուր բանավեճերի առարկա⁷: Մասնավորապես, իրավաբանական դոկտրինայում առկա են իրարամերժ մոտեցումներ ընդերքօգտագործման ոլորտի քաղաքացիաիրավական կարգավորման հարցի վերաբերյալ, քանի որ որոշ հեղինակների կարծիքով ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքի նորմերն ընդհանրապես չպետք է կիրառվեն⁸:

³ Տե՛ս ՀՀ կառավարության 2023 թվականի մայիսի 11-ի «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների պլանը (մինչև 2035 թվականը) հաստատելու մասին» N 730-Լ որոշումը: Ընդունվել է 11.05.2023թ. : Ուժի մեջ է մտել 12.05.2023թ. :

⁴ Տե՛ս Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարություն, Հավելված 1, էջեր 21-22, 74:

⁵ Տե՛ս օրինակ ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/3371/05/20 վարչական գործով 08.12.2020թ. վճիռը:

⁶ Տե՛ս Թևանյան Ս. Վ., Կոնցեսիայի պայմանագրի իրավական կարգավորումը, Մենագրություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2016, էջ 34:

⁷ Տե՛ս Суханов Е.А., Проблемы правового регулирования отношений публичной собственности и новый Гражданский кодекс, Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика, Международный центр финансово-экономического развития, 1998, с. 221-223:

Տե՛ս նաև Constitutional Framework of Subsoil Management: Issues and Perspectives (մուտք՝ 14.02.2025թ.):

⁸ Տե՛ս Налетов К. И., Лицензионные и договорно-правовые формы пользования недрами в РФ и за рубежом, Научный руководитель Док. юр. наук, проф. Б.Д.Клюкин, Москва, 2006, 215 с.:

Նշված հեղինակներն այս մոտեցման հիմքում դնում են տարբեր իրավական հիմնավորումներ, որոնք հիմնականում հանգում են հետևյալին՝ պետության՝ հանրային իշխանության սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքը⁹, ընդերքօգտագործման ոլորտում հանրային շահերի պաշտպանությունը¹⁰, ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության սկզբունքը¹¹ և այլն: Այս տեսակետների կողքին առկա են նաև ընդերքօգտագործման հարաբերությունների իրավական կարգավորման համար այդ հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման նշանակությունն ընդգծող և ընդերքօգտագործման ոլորտի երկուստեք քաղաքացիաիրավական և վարչաիրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը հիմնավորող տեսակետներ¹²:

Հակադրվելով ընդերքօգտագործման հարաբերությունները որպես բացառապես հանրային-իրավական կարգավորման ենթակա հարաբերություններ համարող գիտական մոտեցումներին՝ գտնում ենք, որ ընդերքօգտագործման իրավունքի համալիր կարգավորման համար հավասարապես կարևոր է նաև մասնավոր իրավունքի նորմերի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Ընդերքօգտագործման հարաբերություններում **պետությունն ունի երկակի իրավական կարգավիճակ**¹³՝ կարող է լինել միաժամանակ քաղաքացիական և վարչական իրավունքի սուբյեկտ (ունիվերսալ իրավասուբյեկտություն): Սակայն, եթե որպես վարչական իրավունքի սուբյեկտ պետությունը միակողմանի կամահայտնությամբ է որոշում հարաբերությունների բնույթը և բովանդակությունը, ապա որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ պետությունը, հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի¹⁴ 128-րդ հոդվածը, քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով է մասնակցում քաղաքացիական շրջանառությանը: Այս տեսանկյունից ընդերքօգտագործման հարաբերությունները զուտ պետության մասնակցության փաստով և ունիվերսալ իրավասուբյեկտությամբ պայմանավորված հանրային իրավահարաբերություններ համարելն իրավաչափ չէ:

Իհարկե, ընդերքօգտագործման հարաբերություններում պետությունը կատարում է և պետք է կատարի բացառապես **հանրային-վարչաիշխանական բնույթ** կրող գործառույթներ, որոնք պայմանավորված են ընդերքօգտագործման հարաբերություններում **հանրային շահի գոյությամբ** (հարկային, բնապահպանական, բնակչության առողջության պահպանության, ընդերքի ողջամիտ և համալիր օգտագործման հարաբերություններ) և կոչված են պետության բացառիկ գործառույթների (օրինակ՝ էկոլոգիական գործառույթը¹⁴) իրականացման ապահովմանը: Սակայն

⁹ Տե՛ս Елюбаев Ж.С., Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика. Монография, Алматы, 2010, с. 58-60:

¹⁰ Տե՛ս Налетов К. И., նշված աշխատությունը, էջ 22:

¹¹ Տե՛ս Каланда Л.В., Проблемы правового регулирования (предпринимательской) деятельности в нефтяной отрасли. М.: ИГЛ АН РФ. 2004, с. 38:

¹² Տե՛ս Прокаев А. В. , Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере недропользования, 12.00.03, Саратов, 2010, 192 с.:

¹³ Ընդունվել է 05.05.1998: Ուժի մեջ է մտել 01.01.1999: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

¹⁴ Պետության էկոլոգիական գործառույթի մասին առավել մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշանի**. - Ե. : «Իրավունք», 2010, էջեր 135-138:

հանրային շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունը ծագում է նաև դասական քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների պարագայում (օրինակ՝ շինարարական կապալի կամ շրջապատի համար վտանգավոր նյութերի պահպանության նպատակով կնքվող պայմանագրեր), ինչը, այնուամենայնիվ, չի փոխում այս հարաբերությունների էությունը և չի տեղափոխում դրանք զուտ վարչաիրավական կարգավորման դաշտ: Այս տիպի իրավահարաբերություններում հանրային շահերի պաշտպանության հարցը լուծվում է տվյալ ոլորտը կարգավորող օրենսդրությամբ և ընդերքօգտագործման պայմանագրով հատուկ պահանջներ և պետության վերահսկողության մեխանիզմներ նախատեսելով¹⁵: Ուստի, ընդերքօգտագործման հարաբերությունների համալիր իրավական կարգավորման համար որոշիչ նշանակություն ունի հենց դրանց քաղաքացիաիրավական կարգավորումը:

Նշյալ համատեքստում պետության ունիվերսալ իրավասությունները, ընդերքօգտագործման ոլորտում հանրային իրավահարաբերությունների (քնապահպանական, հարկային և այլն) առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ պետության հանրային իշխանական լիազորությունների իրականացման անհրաժեշտությունը, որևէ կերպ չպետք է մեկնաբանվեն որպես ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող և քաղաքացիաիրավական կարգավորման ենթակա հարաբերությունների նկատմամբ քաղաքացիական իրավունքի նորմերի կիրառմանը խոչընդոտող գործոններ:

Ինչպես գիտենք, քաղաքացիական իրավունքի կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդին, ի թիվս այլ հատկանիշների, բնորոշ են՝ կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքներով օժտված լինելը, իրավահավասարությունը, իրավունքների պաշտպանության գույքային-վերականգնողական եղանակները¹⁶: Ընդերքօգտագործման հարաբերություններում կողմերի իրավահավասարությունը բխում է հենց ընդերքօգտագործողի և պետության քաղաքացիաիրավական կարգավիճակից և արտահայտվում է ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտների առնչությամբ պետության և ընդերքօգտագործողի գույքային ինքնուրույնությամբ: Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման դերը պայմանավորված է նաև ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտների քաղաքացիաիրավական շրջանառության, դրանց նկատմամբ սեփականության և այլ իրավունքների իրավական ռեժիմի, ընդերքօգտագործման ոլորտում կնքվող պայմանագրերի նկատմամբ քաղաքացիական իրավունքի նորմերի կիրառման անհրաժեշտությամբ¹⁷:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի շրջանակը ներառում է ՀՀ միջազգային պայմանագրերը¹⁸, ՀՀ Սահմանա-

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) զեկույց (2016-2017թթ.), 2018թ. «Էրեսթ ընդ Յանգ» ՓԲԸ, էջ 316. <https://www.eiti.am/hy/annual-reports/2020> (մուտք՝ 10.02.2025թ.):

¹⁶ Տե՛ս van Bemmelen van Gent, Ernst, Aspects of Private Law (November 30, 2012). Bynkershoek Research Notes – Number 2012/3, p. 4. <https://ssrn.com/abstract=2977237> (մուտք՝ 10.02.2025թ.):

¹⁷ Տե՛ս Прокаев А. В., նշված աշխատությունը, էջեր 14, 17, 21:

¹⁸ Քաղաքացիական իրավունքի նորմեր առավելապես պարունակում են ՀՀ-ի և տարբեր պետությունների միջև կնքվող ներդրումների խրախուսման և փոխադարձաբար պաշտպանության մասին երկկողմ պայմանագրերը:

դրությունը¹⁹, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրքը²⁰ (այսուհետ՝ նաև «Օրենսգիրք») և դրա կիրարկումն ապահովելու նպատակով ընդունված բազմաթիվ ենթաօրենսդրական իրավական ակտերը, քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող այլ օրենքները և իրավական ակտերը:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման հիմքերը նախատեսված են, առաջին հերթին, սահմանադրական մակարդակում: Այսպես, ՀՀ-ում ընդերքի հանրային կարևոր նշանակությամբ պայմանավորված՝ նոր խմբագրությամբ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և Օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով ամրագրվել է **ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականությունը**, իսկ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածով՝ ընդերքի տեղամասերի անօտարելիության սկզբունքը: Անդրադառնալով ընդերքի նկատմամբ պետության սեփականության ինստիտուտին՝ նշենք, որ իրավաբանական գրականության մեջ միանշանակ մոտեցում չկա այն հարցի շուրջ, թե **պետական սեփականության ինստիտուտը** ընդհանրապես իրավունքի ո՞ր ճյուղի կարգավորման առարկայում է ներառված: Որոշ հեղինակներ մինչև անգամ գտնում են, որ պետական սեփականության հարաբերությունները չեն կարող կարգավորվել քաղաքացիական իրավունքի նորմերով, քանի որ դրանք ունեն հանրային-իրավական բնույթ²¹: Նշված մոտեցման հիմքում ընկած է քաղաքացիական իրավունքի նորմերի՝ որպես բացառապես մասնավոր-իրավական բնույթի նորմեր հանդիսանալու մոտեցումը²²: Որոշ հեղինակների կարծիքով էլ ընդերքի նկատմամբ պետության սեփականության ինստիտուտը ունի երկակի՝ հանրային-մասնավոր իրավական բնույթ²³: Հեղինակների մյուս խմբի կարծիքով սեփականության իրավունքի ինստիտուտը, այդ թվում՝ պետական սեփականության հարաբերությունները ունեն համալիր բնույթ և կարգավորվում են իրավունքի տարբեր ճյուղերի (սահմանադրական, վարչական, քրեական, քաղաքացիական և այլն) նորմերով²⁴:

Չթերագնահատելով սեփականության հարաբերությունների կարգավորման գործում իրավունքի տարբեր ճյուղերի նորմերի դերը՝ համաձայն ենք **Ե.Ա.**

¹⁹ Ընդունվել է 06.12.2015: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

²⁰ Ընդունվել է 28.11.2011: Ուժի մեջ է մտել 01.01.2012: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ.1661:

²¹ Տե՛ս Левочкин В. В. , Объекты гражданских прав в недропользовании, Москва, 2018, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)», с. 53:

²² Տե՛ս Прокаев А. В., նշված աշխատությունը, էջ 25:

²³ Տե՛ս Свиридова О. С., О содержание права государственной собственности на недра Российской Федерации, Закон. № 9, 2010, с. 37-42:

²⁴ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս (չորրորդ հրատարակություն), Երևանի պետ. համալսարան, Երևան, Տիգրան Մեծ հրատ. , էջ 353:

Տե՛ս նաև Գեղամյան Օ. Մ., Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում, Պետություն և իրավունք, Թիվ 1 (86) 2020թ. , էջ 4: Տե՛ս նաև <https://www.redalyc.org/journal/279/27957591025/27957591025.pdf> (մուտք՝ 16.02.2025թ.):

Սուխանովի տեսակետին առ այն, որ սեփականության հարաբերությունների միջնյուղային կարգավորման հիմքում քաղաքացիական իրավունքի նորմերն են²⁵: Նշվածը ապացուցվում է նրանով, որ սեփականության իրավունքի ինստիտուտը նախատեսված է հենց ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, չորրորդ բաժին)²⁶: Բացի այդ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվում են քաղաքացիական իրավահարաբերություններին պետության մասնակցության և պետական սեփականության վերաբերող հարաբերությունները, իսկ «Պետական գույքի կառավարման մասին» ՀՀ օրենքը²⁷ պետական գույքային հարաբերությունները կանոնակարգող օրենսդրության մեջ ներառում է նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը:

Այս համատեքստում գտնում ենք, որ ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի ինստիտուտը ևս բացառություն չէ, ուստի չպետք է դուրս մնա ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորման շրջանակից: Մենք չենք կիսում նշված հարցի կապակցությամբ տեսական գրականության մեջ տեղ գտած այն մոտեցումը, ըստ որի ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության ինստիտուտը, պայմանավորված պետության առանձնահատուկ իրավասության պետությամբ օժտված լինելու և հանրային իշխանության սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքով, պետք է ենթարկվի միայն հանրային-իրավական կարգավորման և ենթադրի պետության և ընդերքօգտագործողի անհավասարություն²⁸: Հակադրվելով նշված մոտեցմանը նշենք, որ Սահմանադրությունը, 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրելով ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականությունը, չի նախատեսել ընդերքի նկատմամբ պետության սեփականության իրավազորությունների իրականացման՝ տիրապետման, տնօրինման և օգտագործման առանձնահատուկ իրավական ռեժիմ: Հակառակը, Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ամրագրելով ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքը, նույն հոդվածի 1-ին մասում ամրագրել է ՀՀ-ում սեփականության բոլոր ձևերի ճանաչման և հավասարապես պաշտպանության սկզբունքը: Սահմանադրության նշված նորմերի լույսի ներքո անդրադառնալով ընդերքի նկատմամբ պետության սեփականության իրավազորությունների բնույթին՝ գտնում ենք, որ դրանց նկատմամբ պետք է կիրառվեն նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի չորրորդ բաժնի նորմերը: Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ հայրենական իրավաբանական գրականության մեջ նույնպես պետության սեփականության բովանդակությունը կազմող իրավազորությունների ծավալը մեկնաբանվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի շրջանակում՝ պետությանը որպես սեփականության իրավունքի սուբյեկտի նոր,

²⁵ Տե՛ս Суханов Е.А., Лекции о праве собственности, Москва, 1991, с. 17:

Տե՛ս նաև Բարսեղյան Ս. Կ., նշված աշխատությունը, էջ 26:

²⁶ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ., նշված աշխատությունը, էջ 353:

²⁷ Ընդունվել է 20.11.2014: Ուժի մեջ է մտել 27.12.2014: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2014.12.17/69(1082) Հոդ.1152:

²⁸ Տե՛ս Елюбаев Ж.С., նշված աշխատությունը, էջ 60:

լրացուցիչ իրավագործություններ չվերագրելով²⁹: Այս առումով պետք է համաձայնել նաև Ե. Ա. Սուփանովի այն դիրքորոշմանը, որը բնական ռեսուրսների համար հատուկ քաղաքացիաիրավական ռեժիմ չի նախատեսվում³⁰: Այսպիսով, չնայած ընդերքօգտագործման հարաբերություններում պետությունը օժտված է առանձնահատուկ իրավասություններով, քանի որ դրանում միավորված են պետություն-կոնտրագենտի և ընդերքի բացառիկ սեփականատիրոջ իրավական կարգավիճակները, նշվածը որևէ կերպ չպետք է խոչընդոտի ընդերքօգտագործման քաղաքացիաիրավական կարգավորմանը և խարխիլ ժամանակակից շուկայական տնտեսությունը, դրա քաղաքացիաիրավական հիմքերը:

Քաղաքացիական իրավունքի նորմերի կիրառման հնարավորությունը ընդերքօգտագործման հարաբերությունների նկատմամբ ուղղակիորեն նախատեսված է ոլորտը կարգավորող հիմնարար իրավական ակտով՝ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով, որի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ընդերքի մասին ՀՀ օրենսդրությունը ներառում է այդ թվում՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքին էլ իր հերթին նախատեսում է **«բնական պաշարների օգտագործման և շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունների»** նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրության կիրառումը ամրագրող նորմը: Ընդ որում, **«բնական պաշարների օգտագործման»** հարաբերությունների ներքո պետք է հասկանալ նաև ընդերքօգտագործումը՝ որպես բնական պաշարների օգտագործման տեսակ³¹: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է, որ **«4. ընդհանրական, աշխարհային, բնական պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընդհանրական, աշխարհային, հոդային, բնապահպանական և այլ հատուկ օրենսդրությամբ»**: Նշված նորմից բխում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի և ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի միջև կոլիզիաները պետք է հաղթահարվեն հատուկ նորմին՝ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքին նախապատվություն տալով, քանի որ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքը ընդերքօգտագործման հարաբերությունները կարգավորող հատուկ նորմատիվ ակտն է (**«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին»** ՀՀ օրենքի³² 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ, *«lex specialis derogate generali»*):

Ընդերքօգտագործման իրավունքի համալիր կարգավորման համար քաղաքացիական իրավունքի նորմերի կիրառման անհրաժեշտությունը կարևոր է նաև այն պատճառով, որ ընդերքօգտագործումը **գործարարական գործունեության ոլորտ**

²⁹ Տե՛ս Բարսեղյան Տ. Վ., նշված աշխատությունը, էջեր 354, 363:

³⁰ Տե՛ս Гражданское право: В 2 т. Том 1: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов, с. 556, 558.

³¹ Տե՛ս Ихсанов Е. У., Пределы гражданско-правового регулирования отношений в сфере недропользования, Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2020. №3 (61), с. 77. <https://cyberleninka.ru/article/nounp/09.06.2024>:

³² Տե՛ս «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը: Ընդունվել է ՀՀ ԱԺ-ի կողմից 21.03.2018թ. -ին: Ուժի մեջ է մտել՝ 07.04.2018: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381) Հոդ.373:

է³³, իսկ գործարարական գործունեությունը Հայաստանի Հանրապետությունում կարգավորվում է քաղաքացիական օրենսդրությամբ³⁴: ՀՀ օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող անձանց միջև կամ նրանց մասնակցությամբ հարաբերությունները ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորման առարկան են: Տվյալ դեպքում, պետության և ընդերքօգտագործողի միջև ընդերքօգտագործման հարաբերությունների ծագման հիմնական նպատակը երկու կողմերի համար **դրական տնտեսական ազդեցության հասնելն է (շահույթ ստանալը)**³⁵, ինչը համընկնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորման առարկան համարվող ձեռնարկատիրական գործունեության նպատակների հետ: Ընդերքօգտագործման ոլորտում գործարարական գործունեության իրավական կարգավորումը այս համատեքստում էական նշանակություն ունի որպես ընդերքօգտագործման տնտեսական հարաբերությունների զարգացումն ապահովող իրավական գործիքակազմ: Նշված տեսանկյունից առավել ընդգծվում է ընդերքօգտագործման հարաբերությունների կարգավորման համար քաղաքացիական իրավական նորմերի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Վերջապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը կարգավորում է գույքային հարաբերություններ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասեր), որոնք կազմում են ցանկացած հասարակության տնտեսական հիմքը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը գույքային հարաբերությունները կարգավորում է միայն որոշակի մասով: Իրավունքի այլ ճյուղերով կարգավորվող գույքային հարաբերություններից քաղաքացիական իրավունքը առանձնանում է դրանով կարգավորվող գույքային հարաբերությունների ապրանքադրամական բնույթով³⁶ և այդ հարաբերության կողմերի իրավահավասարությամբ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 6-րդ մաս): Ընդ որում, գույքային հարաբերությունների ապրանքադրամական բնույթ ասելով բավարար է հիմնավորել դրանց կա՛մ ապրանքային, կա՛մ դրամական բնույթի լինելը³⁷:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների գույքային բնույթի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ կարծիքները չեն համընկնում: Այսպես, մի շարք տեսաբաններ, օրինակ՝ **Ն.Դ. Եգորովը, Ա.Բ. Դոգորցևը, Ն.Բ. Մուխոտիինովը**, գտնում են, որ ընդերքօգտագործման հարաբերությունները գույքային հարաբերություններ են³⁸: Տեսաբանների մյուս խումբը՝ **Վ.Կ. Գրիգորիևը, Է.Վ. Էրոֆեևը, Գ.Վ. Զուբովը**, գտնում է, որ ընդերքօգտագործման հարաբերությունները գույքային հարաբերություններ չեն, քանի որ ընդերքը սեփականության իրավունքի օբյեկտ չէ, ապրանք չէ, այլ բնական հարստություն է,

³³ Տե՛ս <https://shippingandcommodityacademy.com> (մուտք՝ 16.02.2025թ.):

³⁴ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ. , Գործարարական իրավունք: դասագիրք բուհերի համար, 2009, ISBN: 5808411254, 9785808411258, Ուս. ձեռնարկ: Երևան, ԵՊՀ հրատ., էջ 15:

³⁵ Տե՛ս Monteiro, N.B.R.; Bezerra, A.K.L.; Moita Neto, J.M.; Silva, E.A.d. Mining Law: In Search of Sustainable Mining. Sustainability 2021, 13, 867, p. 1. Mining Law: In Search of Sustainable Mining (մուտք՝ 16.02.2025թ.):

³⁶ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ. , նշված աշխատությունը, էջ 5:

³⁷ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ. , նույն տեղում, էջ 5:

³⁸ Տե՛ս Прокаев А. В., նշված աշխատությունը, էջեր 19-20:

որովհետև մարդու աշխատանքի արդյունքում չի ստեղծվել³⁹: Ուստի, ընդերքը չի կարող ենթարկվել ապրանքադրամական գնահատման և չի մասնակցում քաղաքացիական շրջանառությանը: Իսկ գույքային բնույթ ձեռք են բերում միայն բնական ռեսուրսները, որոնք արդյունահանվում են ընդերքից, և որոնց արժեքում արտացոլված է մարդու աշխատանքը⁴⁰:

Ն.Դ. Եգորովը, խոսելով քաղաքացիական օրենսդրության կարգավորման շրջանակի ընդլայնման մասին, պնդում էր, որ հողը, դրա ընդերքը և այլ բնական օբյեկտները մտնում են քաղաքացիական շրջանառության մեջ և դառնում քաղաքացիական իրավունքի գործարքների առարկա⁴¹:

Ն.Բ. Մուխոտիկինովը, չնայած քննադատում էր այն տեսակետը, որ ընդերքը կարող է լինել գործարքների առարկա, կարծում էր, որ ընդերքը սեփականության իրավունքի օբյեկտ է, իսկ ընդերքօգտագործման իրավահարաբերությունները՝ ինքնուրույն գույքային հարաբերություններ⁴²:

Տ.Ե. Աբովան և Ա. Յու. Կաբալկինը նշում էին, որ բնական ռեսուրսների տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման հարաբերությունների վրա քաղաքացիական իրավունքի ընդհանուր նորմերը, ներառյալ սեփականության իրավունքը, պետք է կիրառվեն, եթե դրանք ներառված են քաղաքացիական շրջանառության մեջ⁴³:

Ամփոփելով ընդերքօգտագործման հարաբերությունների գույքային բնույթի վերաբերյալ ներկայացված տեսական բանավեճերը՝ գտնում ենք, որ ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագում են գույքային հարաբերություններ, որոնք ենթակա են քաղաքացիական իրավական կարգավորման: Ինչպես վերը նշվել է, գույքային հարաբերությունների ապրանքադրամական բնույթը հիմնավորելու համար բավարար է դրանց կա՛մ ապրանքային, կա՛մ դրամական բնույթի լինելը: Ընդերքօգտագործման հարաբերությունները ունեն և՛ դրամական, և՛ ապրանքային բնույթ: Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների դրամական բնույթը պայմանավորված է ընդերքօգտագործման վճարովիության սկզբունքով (Օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետ, 10-րդ հոդված)⁴⁴: Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների դրամական բնույթով պայմանավորված քաղաքացիական իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը արտացոլվել է նաև Սահմանադրական դատարանի 18.07.2009 թվականի ՍԴՈ-816 որոշման⁴⁵ մեջ և վերահաստատվել՝ 12.05.2020 թվականի ՍԴՈ-1530 որոշմամբ⁴⁶: Մասնավորապես Սահմանա-

³⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴⁰ Տե՛ս Чубуков Г.В., Горные отношения как предмет регулирования российского горного права // Материалы заседания круглого стола по теме: «Горное право России». М., 1995, с. 15-17:

⁴¹ Տե՛ս Гражданское право. Том. 1. Учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 2000, с. 6, 13-14:

⁴² Տե՛ս Прокаев А. В., նշված աշխատությունը, էջ 20:

⁴³ Տե՛ս Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Часть вторая. В 3 т. Т. 2: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Часть вторая / Под ред. Т.Е. Абовой и А.Ю. Кабалкина. М., 2004, с. 249:

⁴⁴ Տե՛ս Mackey, Maurice, Ownership and Taxation of Natural Resources, 34 Dicta 411 (1957), p. 417:

⁴⁵ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 18.07.2009 թվականի թիվ ՍԴՈ-816 որոշումը:

⁴⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 12.05.2020 թվականի թիվ ՍԴՈ-1530 որոշումը:

դրական դատարանը նշված որոշումներով արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշմամբ. «Օրենսդիրը բնօգտագործման վճար սահմանելիս՝ այն դիտարկել է որպես պետության սեփականությունը հանդիսացող սահմանափակ ռեսուրսի՝ ընդերքի օգտագործման դիմաց տրվող վարձավճար, և վերջինիս վճարման հետ կապված իրավահարաբերություններին տվել է քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին բնորոշ իրավակարգավորում, որտեղ խնդրո առարկա վճարը դիտարկել է որպես քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների տարր»:

Ինչ վերաբերում է ընդերքօգտագործման հարաբերությունների ապրանքային բնույթին, ապա գտնում ենք, որ դրա մասին է վկայում ընդերքօգտագործման ոլորտում առաջացող քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների (օգտակար հանածոներ, ընդերքօգտագործման իրավունք և այլն) իրացվելիությունը՝ քաղաքացիական շրջանառությանը դրանց մասնակցությունը:

Եթե փորձենք ուրվագծել ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող և քաղաքացիաիրավական կարգավորման ենթակա գույքային հարաբերությունների շրջանակը, ապա կարող ենք նշել, որ դրանք են՝ ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների նկատմամբ սեփականության իրավունքը, այլ իրային և պարտավորական իրավունքները, ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շրջանառությունը (օրինակ՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի փոխանցումը, գրավի առարկա հանդիսացող ընդերքօգտագործման իրավունքի հարկադիր օտարումը և այլն), ընդերքօգտագործման պայմանագրային հարաբերությունները, այդ թվում՝ կնքվող այլ քաղաքացիաիրավական պայմանագրերը, ընդերքօգտագործողի քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը⁴⁷:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված են ընդերքօգտագործման քաղաքացիաիրավական կարգավորման նախադրյալներ, ընդերքօգտագործումը գործարարական գործունեության ոլորտ է, և ընդերքօգտագործման հարաբերությունները ունեն գույքային բնույթ՝ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրքը ընդերքօգտագործողի և պետության հարաբերությունները կարգավորում է առավելապես վարչաիրավականթույլատվական նորմերով և կարգավորման իմպերատիվ մեթոդով, իսկ քաղաքացիական իրավունքի և կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդի կիրառմանը կարելի է հանդիպել որոշ դեպքերում միայն:

Այսպես, ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի համակարգային ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ՀՀ օրենսդրությունը շատ հաճախ «անհարկի» սահմանափակում է ընդերքօգտագործման հարաբերությունների նկատմամբ կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդի կիրառումը: Մասնավորապես, քաղաքացիական իրավունքի առանցքային սկզբունքներից մեկի՝ պայմանագրի ազատության սկզբունքի կիրառությունը ընդերքօգտագործման հարաբերություններում սահմանափակված է, քանի որ պետությունն է սահմանում ընդերքօգտագործման պայմանագրերի (Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետ), ընդերքօգտագործողների և աշխատողների միջև կնքվող աշխատանքային պայմանագրերի

⁴⁷ Տե՛ս Прокаев А. В., նշված աշխատությունը, էջ 22:

օրինակելի ձևերը (Օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի 26-րդ կետ), ինչի արդյունքում ընդերքօգտագործողը զրկվում է պայմանագրի ազատության սկզբունքի մասը կազմող պայմանագրի պայմանների ազատ ընտրության իրավունքից: Օրենսգրքով դիսպոզիտիվ մեթոդի սահմանափակման մեկ այլ օրինակ է ընդերքի միևնույն տեղամասի օգտագործման համար երկու կամ ավելի անձանց կողմից դիմում ներկայացնելու դեպքը, որպիսի պարագայում պետության՝ կոնտրագենտի ընտրության իրավունքը սահմանափակված է, քանի որ երկու կամ ավելի անձանց կողմից ընդերքի միևնույն տեղամասի համար ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրության իրավունք հայցելու դեպքում պետությունը պարտավոր է նախապատվություն տալ այն ընդերքօգտագործողին, որի դիմումն առաջինն է գրանցվել (Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), իսկ օգտակար հանածոյի արդյունահանման իրավունք հայցելու դեպքում նույն կանոնը գործում է արտոնյալ դիմումատուի բացակայության դեպքում (Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 10-րդ մաս): Հատկանշական է, որ Օրենսգրքով կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդի սահմանափակում նախատեսող «Ով առաջինն է դիմում, նա առաջինն է ստանում»: սկզբունքը խնդրահարույց է դիտարկվել ՀՀ մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի կողմից այն պատճառաբանությամբ, որ կարող է սահմանափակել տնտեսական մրցակցությունը, քանի որ չի ստեղծում հավասար պայմաններ տվյալ տեղամասում ընդերքօգտագործում իրականացնել ցանկացող բոլոր կազմակերպությունների համար⁴⁸:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման շրջանակում ընդերքօգտագործման իրավունքի իրավական բնույթի հիմնահարցը.

Տեսական գրականության մեջ և իրավակիրառ պրակտիկայում ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիաիրավական կարգավորման ենթակա հարաբերությունների տարանջատման և կարգավորման դիսպոզիտիվ մեթոդի կիրառման շրջանակը որոշելու համար էական նշանակություն ունեցող հաջորդ հարցը ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով սահմանված ընդերքօգտագործման իրավունքի (իրային կամ պարտավորական) բնույթի հարցն է⁴⁹: Հարկ է նշել, որ ներպետական օրենսդրությունը չի տալիս այս հարցի պատասխանը: Մինչդեռ, ընդերքօգտագործման իրավունքի իրային կամ պարտավորական բնույթը պարզելը հատկապես կարևոր է երկու պատճառով: Նախ, ընդերքօգտագործողի մոտ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ընդերքօգտագործման իրավունքի

⁴⁸ Տե՛ս ՀՀ Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողով (նախկինում՝ Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողով), «Հանքարդյունաբերության ոլորտում իրականացված ուսումնասիրության արդյունքներ», էջ 12:

⁴⁹ Տե՛ս Левочки В. В., Право пользования недрами как объект гражданских прав: теория и практика // Власть и управление на Востоке России. 2017. № 3 (80), DOI 10.22394/1818-4049-2017-80-3-173-181, с. 183-191:

Տե՛ս նաև Hudson, B., Rosenbloom, J. 2013. “Uncommon Approaches to Commons Problems: Nested Governance Commons and Climate Change”. Hastings L. J. (Hastings Law Journal) 64(1273), (Hudson and Rosenbloom 2013), p. 1273-1341:

ծագման իրավաբանական փաստով են ընդերքօգտագործողի և պետության միջև առաջանում ընդերքօգտագործման հարաբերությունները (այդ թվում՝ ընդերքօգտագործողի գույքային և պարտավորական իրավունքները), որոնց հիման վրա էլ ընդերքօգտագործման ոլորտում պետք է կիրառվի քաղաքացիաիրավական կարգավորումը՝ քաղաքացիական ինստիտուտների կիրառումը ընդերքօգտագործման իրավունքի ծագման, փոփոխման, դադարման և ընդերքօգտագործողի իրավունքների պաշտպանության հարաբերությունների նկատմամբ⁵⁰: Երկրորդ, ընդերքօգտագործման իրավունքի բնույթը որոշելը կարևոր է նաև ընդերքօգտագործման իրավունքի՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտի իրավական ռեժիմի հետ կապված հարցերը պարզաբանելու համար⁵¹:

Քաղաքացիական իրավունքում իրային իրավունքի հիմնական տարբերությունը պարտավորական իրավունքից կայանում է նրանում, որ իրային իրավունքի սուբյեկտները իրավահարաբերության օբյեկտների՝ իրերի նկատմամբ իրենց իրավունքները իրականացնում են սեփական հայեցողությամբ, առանց երրորդ անձանց թույլտվության⁵²: Իրային իրավունքին ներհատուկ են «բացարձակ իրավունքը», երբ իրավունքին համապատասխանում է բոլորի և յուրաքանչյուրի պարտականությունը՝ ձեռնպահ մնալու այդ իրավունքի իրականացումը խախտող կամ խոչընդոտող արարքներից, և «հետևելու իրավունքը», երբ իրավունքի կրողը պահպանում է իր իրավունքն անգամ այն դեպքում, երբ իրը անցնում է այլ անձի սեփականության ներքո⁵³: Իրային իրավունքի օբյեկտ կարող են լինել միայն անհատապես որոշվող իրերը⁵⁴: Իրային իրավունքին բնորոշ է նաև պարտավորական և իրային իրավունքների միջև կոլիզիայի դեպքում իրային իրավունքին նախապատվությունը, ինչպես նաև միայն օրենքով («փակ շրջանակի») նախատեսված լինելու սկզբունքը⁵⁵:

Պետք է նշել, որ ընդերքօգտագործման իրավունքի իրային կամ պարտավորական բնույթի լինելու վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Մասնավորապես, հեղինակների մի մասի կարծիքով (Գ. Լ. Կրասնյանսկի, Ա. Ն. Կուրսկի, Կ. Ն. Տրուբեցկոյ, Ն. Բ. Մուխիպոդինով) ընդերքօգտագործման իրավունքը պարտավորական իրավունք է, քանի որ ծագում է օրենդորությամբ՝ նախատեսված իրավաբանական փաստակազմի (ընդերքօգ-

⁵⁰ Ст'ю Савостьянов А. Г., Правовое регулирование предпринимательской деятельности в сфере недропользования, Москва 2011, 12.00.03, с. 68:

⁵¹ Ст'ю Krakoff, Ch. E., Sector licensing studies: mining sector (English). Washington, DC: World Bank.), p. 24. <http://documents.worldbank.org/curated/en/867071468155129330> (մուտք՝ 15.02.2025թ.):

⁵² Ст'ю Բարսեղյան Ս. Կ. , նշված աշխատությունը, էջեր 396-397:

⁵³ Ст'ю Ավետիսյան Վ. Դ. , Հռոմեական մասնավոր իրավունք Ուսումնական ձեռնարկ, Խմբ.՝ Ս. Կ. Բարսեղյան- Եր.: Հեղինակային հրատ. ., ԵՊՀ հրատ., 2015 թ., էջեր 49-50:

Ст'ю նաև Բարսեղյան Ս. Կ. , նշված աշխատությունը, էջեր 396-397: Իրային իրավունքների վերաբերյալ մանրամասն տես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/12483/05/18 քաղաքացիական գործով 01.02.2023թ. որոշումը:

⁵⁴ Ст'ю http://publishing.ysu.am/files/Sepakanutyan_Iravanq.pdf (մուտք՝ 01.08.2024թ.):

⁵⁵ Ст'ю նույն տեղում:

տագործման պայմանագիր, թույլտվություն և այլն) առկայության հիմքով⁵⁶: Մինչդեռ, հեղինակների մյուս մասը (Ա.Վ. Սապոժնիկով, Մ. Կ. Սուլեյմենով և Բ. Դ. Կյուլին, Յու. Տուկարով) գտնում է, որ ընդերքօգտագործման իրավունքն իրային իրավունք է⁵⁷:

Այսպես, ըստ Ա.Վ. Սապոժնիկովի ընդերքօգտագործման իրավունքը իրային իրավունք է և դասվում է սահմանափակ իրային իրավունքների թվին⁵⁸:

Ըստ Ն.Բ. Մուխիտովի, չնայած ընդերքօգտագործման իրավունքը պարտավորական իրավունք է, ընդերքօգտագործման հարաբերություններում ծագում են թե՛ իրային, թե՛ պարտավորական իրավունքներ⁵⁹:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Մոլդովայում ընդերքօգտագործող կազմակերպությանն ընդերքօգտագործման իրավունքից զրկելու վերաբերյալ գործի շրջանակում կայացված վճռում⁶⁰ արձանագրել է, որ ընդերքօգտագործման իրավունքը սեփականության իրավունքի օբյեկտ է, ուստի դրա նկատմամբ կիրառելի է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը:

Վերը նշված տեսական և գործնական մեկնաբանությունների լույսի ներքո գտնում ենք, որ ընդերքօգտագործման իրավունքն ունի իրային-իրավունքին վերագրվող բոլոր հատկանիշները:

Այսպես, ընդերքօգտագործման իրավունքը «բացարձակ բնույթ» ունի⁶¹, քանի որ անբաժանելի է և կարող է պատկանել միայն մեկ իրավաբանական անձի (Օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Ընդերքօգտագործողն ունի ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ընդերքօգտագործման իրավունքը շրջանառելու՝ օտարելու (Օրենսգրքի 22-րդ հոդված), գրավ դնելու (Օրենսգրքի 28-րդ հոդված) իրավունք, իսկ շրջանառունակությունն («in commercio») իրային իրավունքին բնորոշ հատկանիշ է⁶²: Այսինքն, ի տարբերություն, ընդերքի, ընդերքօգտագործման իրավունքը շրջանառությունից հանված օբյեկտ չէ. տվյալ դեպքում ընդերքօգտագործողը ունի ընդերքօգտագործման իրավունքը ՀՀ օրենսդրության սահմաններում տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու, ինչպես նաև՝ բոլորի, այդ թվում՝ **պետության** ոչ իրավաչափ միջամտությունից պաշտպանելու իրավունք: Ընդերքօգտագործման իրավունքի «բացառիկ» բնույթը ամրագրված է նաև

⁵⁶ Տե՛ս Савостьянов А. Г., նշված աշխատությունը, էջ 68:

⁵⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջեր 68-69:

⁵⁸ Տե՛ս Сапожников А. В., Правовой режим перехода права пользования недрами в Российской Федерации: дисс. канд. юрид. наук 12.00.06. Москва, 2006, с. 25:

⁵⁹ Տե՛ս Мухитдинов Н.Б., Основы горного права. Алма-Ата. 1983, с. 66:

⁶⁰ Տե՛ս GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ CHIPER TERENTI GRIGORE-ն ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության գործով ՄԻԵԴ-ի 2020 թվականի հունիսի 2-ի վճիռը (գանգատ՝ 71130/13), 24-րդ և 28-րդ կետեր. <https://hudoc.echr.coe> (մուտք՝ 01.02.2025թ.):

⁶¹ Տե՛ս L.E.K., Mining Law: Jurisdiction of Land Department to Declare Mining Claims Invalid, California Law Review, Vol. 9, No. 5 (Jul., 1921), pp. 433-435. <https://www.jstor.org/stable/3473647> (մուտք՝ 16.02.2025թ.):

⁶² Տե՛ս Ավետիսյան Վ. Դ. , նշված աշխատությունը, էջ 49:

ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում (Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետ, 21-րդ հոդված):

Ինչ վերաբերում է **«հետևելու իրավունքին»**, ապա նշենք, որ ընդերքօգտագործման իրավունքը անխզելիորեն կապված է ընդերքի տեղամասի հետ: Սակայն, այս դեպքում ընդերքի տեղամասի սեփականատիրոջ փոփոխությունը ապրիորի բացառված է, քանի որ ընդերքի պետության բացառիկ սեփականությունն է (ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Այնուամենայնիվ, ընդերքօգտագործման իրավունքը սերտորեն կապված է ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի հետ և ածանցված է դրանից:

Ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտը **անհատապես որոշվող իր է** (“species”), քանի որ ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման փաստաթղթերում (ընդերքօգտագործման թույլտվություն, պայմանագիր, լեռնահատկացման ակտ և այլն) պարտադիր նշվում են կոնկրետ ընդերքի տեղամասի կոորդինատները (Օրենսգրքի 37-րդ, 53-րդ հոդվածներ), որի նկատմամբ ընդերքօգտագործողը ձեռք է բերում ընդերքօգտագործման իրավունք:

Բացի այդ, որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ, ընդերքօգտագործման իրավունքն ունի **նյութական արժեք** (“corporales”), ինչը նույնպես իրային իրավունքներին բնորոշ հատկանիշ է⁶³:

Հետևաբար, մեր կարծիքով **ընդերքօգտագործման իրավունքն ունի իրային-իրավական բնույթ**: Ընդերքօգտագործողի և անորոշ թվով երրորդ անձանց միջև ծագող հարաբերություններում ընդերքօգտագործողի իրային իրավունքը ենթադրում է բոլորի (այդ թվում՝ պետության) պարտականությունը՝ ձեռնպահ մնալու ընդերքօգտագործման իրավունքի ցանկացած խախտումից, ինչպես նաև չխոչընդոտելու այդ իրավունքի իրացմանը:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ ընդերքօգտագործման իրային իրավունքի տրամադրման հիմքով ընդերքօգտագործողի մոտ ծագում են թե՛ իրային, թե՛ պարտավորական իրավունքներ⁶⁴: Մասնավորապես, իրենց բնույթով պարտավորական են ընդերքօգտագործողի և պետության միջև ծագող պայմանագրային հարաբերությունները: Ընդ որում, կախված տրամադրված ընդերքօգտագործման իրավունքի նպատակից (օգտակար հանածոների արդյունահանման կամ երկրաբանական ուսումնասիրության), ընդերքօգտագործողի և պետության միջև ծագող իրային և պարտավորական իրավահարաբերությունների բովանդակությունը և ծավալը տարբերվում է:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ընդերքօգտագործման իրավունքն ունի իրային իրավունքի բոլոր հատկանիշները՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել համապատասխան լրացում և

⁶³ Տե՛ս Ավետիսյան Վ. Դ., նշված աշխատությունը, էջ 49:

Տե՛ս նաև Բարսեղյան Ս. Կ., նշված աշխատությունը, էջեր 396-397:

⁶⁴ Տե՛ս Савостьянов А. Г., նշված աշխատությունը, էջեր 68-69:

իրային իրավունքների շարքում նախատեսել նաև ընդերքօգտագործման իրավունքը՝ որպես սահմանափակ իրային իրավունքի առանձին տեսակ:

Մեր կարծիքով, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ընդերքօգտագործման իրավունքի՝ որպես իրային իրավունքի օրենսդրական ամրագրման դեպքում հնարավոր կլինի ոչ միայն երաշխավորել ընդերքօգտագործողի իրավունքների պաշտպանությունը գույքային-իրավական բնույթի հայցերով (վինդիկացիոն և նեգատոր), այլև ապահովել ընդերքօգտագործման իրավունքի ծագման, փոփոխման, դադարման հարաբերությունների նկատմամբ քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտների արդյունավետ կիրառումը՝ այդ թվում ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող հողային հարաբերությունների կարգավորման դեպքում: Հատկանշական է, որ ընդերքօգտագործման իրավունքն օրենսդրական մակարդակում որպես իրային իրավունք է նախատեսված մի շարք պետությունների օրենսդրություններով⁶⁵ (օրինակ՝ Չիլի⁶⁶, Ղազախստան⁶⁷, Ֆինլանդիա⁶⁸, Ավստրալիա⁶⁹): Իսկ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության ընդերքօգտագործման ոլորտը կարգավորող օրենսդրությամբ ընդերքօգտագործման իրավունքից բխող հայցապահանջների վրա *mutantis mutandis* տարածվում է Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքով սեփականության իրավունքի պաշտպանության իրավական ռեժիմը (“Federal Mining Act”⁷⁰): Ելնելով ողջ վերոգրյալից՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել համապատասխան լրացում և իրային իրավունքների շարքում նախատեսել նաև ընդերքօգտագործման իրավունքը՝ որպես սահմանափակ իրային իրավունքի առանձին տեսակ:

Եզրակացություն

Սույն հոդվածում ընդերքօգտագործման հարաբերությունների քաղաքացիաիրավական կարգավորման նշանակության հետազոտության արդյունքում մեր հիմնական եզրահանգումներն են՝

1. Ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող հարաբերությունների հանրային-իրավական կարգավորումից զատ առանցքային է դրանց քաղաքացիաիրավական կարգավորումը:

Հանրային իրավունքի նորմերով են կարգավորվում ընդերքօգտագործման ոլորտում հանրային շահերի (հարկային, բնապահպանական, բնակչության

⁶⁵ Տե՛ս Krakoff Ch. E., նշված աշխատությունը, էջեր 15,32:

⁶⁶ Տե՛ս The Chilean Constitution, հոդված 19 (24). <https://faolex.fao.org/docs/pdf/chil127261E.pdf> (մուսը՝ 06.01.2025թ.):

⁶⁷ Տե՛ս *Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK* "About Subsoil and Subsurface Use" (as amended on 21.05.2024), հոդված 17. <https://law.asia/kazakhstan-subsoil-contract-sytem/> (մուսը՝ 06.01.2025թ.):

⁶⁸ Տե՛ս Sutcliffe S., *Mining Law: Jurisdictional Comparisons*. Thomson Reuters; 2012, p. 197:

⁶⁹ Տե՛ս Tarrant J., *Ownership of Mining Product, Tailings and Minerals*, 24 *Australian Resources & Energy L.J.* 321 (2005), p. 322:

⁷⁰ Տե՛ս Federal Mining Act of 13 August 1980 (Federal Law Gazette I p. 1310), last amended by Article 1 of the Act of 14 June 2021 (Federal Law Gazette I, p. 1760), հոդված 8. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bbergg/englisch_bbergg.html (մուսը՝ 14.02.2025թ.):

առողջության պահպանության, ընդերքի ողջամիտ և համալիր օգտագործման) պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունները, որոնք ենթադրում են պետության միակողմանի կամահայտնության դրսևորում:

Քաղաքացիական իրավունքի նորմերով են կարգավորվում ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող այն հարաբերությունները, որոնք հիմնված են կողմերի կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության վրա (ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների նկատմամբ սեփականության իրավունքը, այլ իրային և պարտավորական իրավունքները, ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շրջանառությունը, ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող պայմանագրային հարաբերությունները, այդ թվում՝ կնքվող այլ քաղաքացիաիրավական պայմանագրերը, ընդերքօգտագործողի քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը և այլն):

2. Ընդերքօգտագործման հարաբերությունների հիմքում ընկած է ընդերքի նկատմամբ **պետության բացառիկ սեփականության իրավունքը**, որի համալիր կարգավորման հիմքում քաղաքացիական իրավունքի նորմերն են: Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի համակարգային մեկնաբանությունից բխում է, որ ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավագործությունների ծավալը մեկնաբանելու համար ելակետային պետք է լինեն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի դրույթները:

3. Ընդերքօգտագործողի և պետության միջև ծագում են **ապրանքադրամական բնույթի գույքային հարաբերություններ** (ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների նկատմամբ սեփականության իրավունք, այլ իրային և պարտավորական իրավունքներ, ընդերքօգտագործման պայմանագրային հարաբերություններ և այլն), որոնք պետք է ենթարկվեն քաղաքացիաիրավական կարգավորման:

4. Ընդերքօգտագործումը **գործարարական գործունեության առանձին ոլորտ է**, իսկ գործարարական գործունեությունը Հայաստանի Հանրապետությունում կարգավորվում է քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Ընդ որում, դրական տնտեսական ազդեցության հասնելը (շահույթ ստանալը) թե՛ պետության, թե՛ ընդերքօգտագործողի հիմնական նպատակն է:

5. Ընդերքօգտագործման իրավունքն **իրային իրավունք է**: Ընդերքօգտագործման իրավունքը բացարձակ բնույթի է, ունի առանձին նյութական արժեք, անխզելիորեն կապված է ընդերքի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի հետ, ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտը՝ ընդերքի տեղամասը, անհատապես որոշվող իր է: Նշված հատկանիշների համակցությունը ընդերքօգտագործման իրավունքը դարձնում են իրային իրավական բնույթի, ինչը ընդերքօգտագործողի և անորոշ թվով երրորդ անձանց հարաբերություններում ենթադրում է բոլորի (այդ թվում՝ պետության) պարտականությունը՝ ձեռնպահ մնալու ընդերքօգտագործման իրավունքի ցանկացած խախտումից, ինչպես նաև չխոչընդոտելու այդ իրավունքի իրացմանը:

6. Առաջարկվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 1-ին մասում կատարել համապատասխան լրացում և իրային իրավունքների շարքում նախատեսել նաև ընդերքօգտագործման իրավունքը՝ որպես սահմանափակ իրային իրավունքի առանձին տեսակ: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ընդերքօգտագործման իրավունքի՝ որպես իրային իրավունքի օրենսդրական ամրագրումն ունի կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ հնարավորություն կտա ոչ միայն երաշխավորել ընդերքօգտագործողի իրավունքների պաշտպանությունը գույքային-իրավական բնույթի հայցերով (վինդիկացիոն և նեգատոր), այլև ապահովել ընդերքօգտագործման իրավունքի ծագման, փոփոխման, դադարման հարաբերությունների նկատմամբ քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտների արդյունավետ կիրառումը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.: ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

RA Constitution, adopted on 06.12.2015, entered into force on 22.12.2015. RA Official Bulletin 2015.12.21/Special Issue Art. 1118:

2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, ընդունվել է 05.05.1998թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

RA Civil Code, adopted on 05.05.1998, entered into force on 01.01.1999, RA Official Bulletin 1998.08.10/17(50):

3. ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք, ընդունվել է 28.11.2011թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.2012թ.: ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ.1661:

RA Subsoil Code, adopted on 28.11.2011, entered into force on 01.01.2012, RA Official Bulletin 2011.12.21/69(872) Art. 1661:

4. «Պետական գույքի կառավարման մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 20.11.2014թ., ուժի մեջ է մտել 27.12.2014թ.: ՀՀՊՏ 2014.12.17/69(1082) Հոդ.1152:

RA Law "On State Property Management," adopted on 20.11.2014, entered into force on 27.12.2014, RA Official Bulletin 2014.12.17/69(1082) Art. 1152.

5. «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 21.03.2018թ., ուժի մեջ է մտել՝ 07.04.2018: ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381) Հոդ.373:

RA Law "On Normative Legal Acts," adopted on 21.03.2018, entered into force on 07.04.2018. RA Official Bulletin 2018.03.28/23(1381) Art. 373:

6. GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ CHIPER TERENTI GRIGORE-ն ընդդեմ Մոլդովայի գործով ՄԻԵԴ-ի 02.06.2020 թ. վճիռը (գանգատ՝ 71130/13) <https://hudoc.echr.coe> (մուտք՝ 01.02.2025թ.):

ECHR case GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ CHIPER TERENTI GRIGORE v. The Republic of Moldova (Date of judgement: 02.06.2020, Application 71130/13) <https://hudoc.echr.coe> (accessed 01.02.2025).

7. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 18.07.2009 թվականի թիվ ՍԴՈ-816 որոշումը:

Decision No. SDO-816 of the Constitutional Court of the RA dated 18.07.2009.

8. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 12.05.2020 թվականի թիվ ՍԴՈ-1530 որոշումը:

Decision No. SDO-1530 of the Constitutional Court of the RA dated 12.05.2020.

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/12483/05/18 քաղաքացիական գործով 01.02.2023թ. որոշումը:

Decision of the Court of Cassation of the RA on civil case No. VD/12483/05/18 dated 01.02.2023.

10. ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/3371/05/20 վարչական գործով 08.12.2020թ. վճիռը:

Judgment of the Administrative Court of the RA on administrative case No. VD/3371/05/20 dated 08.12.2020

11. ՀՀ կառավարության 2023 թվականի մայիսի 11-ի «Հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների պլանը (մինչև 2035 թվականը) հաստատելու մասին» N 730-Լ որոշումը: Ընդունվել է 11.05.2023: Ուժի մեջ է մտել 12.05.2023:

RA Government Decree N 730-L on "On Approving Mining Sector Development Strategy and the Action Plan Derived from It (Until 2035) dated 11.05.2023, adopted on 11.05.2023, entered into force on 12.05.2023.

12. The Chilean Constitution. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/chi127261E.pdf> (accessed 06.01.2025):

13. Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK "About Subsoil and Subsurface Use" (as amended on 21.05.2024) <https://law.asia/kazakhstan-subsoil-contract-sytem/> (accessed 06.01.2025):

14. Federal Mining Act of 13 August 1980 (Federal Law Gazette I p. 1310), last amended by Article 1 of the Act of 14.06.2021 (Federal Law Gazette I, p. 1760) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bbergg/englisch_bbergg.html (accessed 14.02.2025թ.):

15. Ավետիսյան Վ. Դ., Հռոմեական մասնավոր իրավունք Ուսումնական ձեռնարկ, Խմբ.՝ Տ.Կ. Բարսեղյան- Եր.: Հեղինակային հրատ., ԵՊՀ հրատ., 2015թ.:

Avetisyan V. D., Roman Private Law Study Guide, Ed. by T. K. Barseghyan – Yer.: Author's Publishing, YSU Press, 2015.

16. Բարսեղյան Տ. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս (չորրորդ հրատարակչություն), Երևանի պետ. համալսարան, Երևան, Տիգրան Մեծ հրատ.:

Barseghyan T. K., Civil Law of the Republic of Armenia, Part One (Fourth Edition), YSU, Yerevan, Tigran Mets Publishing.

17. Գեղամյան Օ. Մ., Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում, Պետություն և իրավունք, Թիվ 1 (86) 2020թ.:

Geghamyan O. M., Some Features of The Right of Ownership to Natural Resources in The RA Legislation and Practice, State and Law, N 1 (86) 2020.

18. Թևանյան Ս. Վ., Կոնցեսիայի պայմանագրի իրավական կարգավորումը, Մենագրություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2016:

Tevanyan S. V., Legal Regulation of Concession Agreements, Monograph, Yerevan, YSU Press, 2016.

19. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Ե.: «Իրավունք», 2010:

Commentaries on the Constitution of the Republic of Armenia / General editing by G. Harutyunyan, A. Vagharchyan, Yer. “Right” 2010.

20. ՀՀ արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) զեկույց (2016-2017թթ.), 2018թ. «Էրնսթ րնդ Յանգ» ՓԲԸ. <https://www.eiti.am/hy/annual-reports/2020> (մուտք՝ 10.02.2025թ.)

RA Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) report (2016-2017), 2018, “Ernst and Young” LLC. <https://www.eiti.am/hy/annual-reports/2020> (accessed 10.02.2025).

21. Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի (նախկինում՝ Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողով) «Հանքարդյունաբերության ոլորտում իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները». <https://competition.am/hy/2021/01/22/> (մուտք՝ 01.08.2024թ.):

“Results of the Study Conducted in the Mining Industry” by the Competition Protection Commission (formerly, the State Commission for the Protection of Economic Competition). <https://competition.am/hy> (accessed 01.08.2024թ.):

22. Гражданское право. Том. 1. Учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 2000

Civil Law. Vol. 1. Textbook / Edited by A.P. Sergeev, Y.K. Tolstoy. M, 2000.

23. Гражданское право: В 2 т. Том 1: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов.

Civil Law: 2 Vols. Vol. 1: Textbook / Chief Editor E.A. Sukhanov.

24. Елюбаев Ж. С., Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика. Монография, Алматы, 2010.

Yelyubaev Zh. S., Issues of Legal Regulation of Subsoil Use: Domestic Experience and International Practice. Monograph, Almaty, 2010.

25. Ихсанов Е. У., Пределы гражданско-правового регулирования отношений в сфере недропользования, Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2020. №3 (61). <https://cyberleninka.ru/article> (մուտք՝ 09.06.2024):

Ikhsanov E. U., Limits of Civil-Law Regulation of Relations in the Field of Subsoil Use, Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan. 2020. No. 3 (61). <https://cyberleninka.ru/article> (accessed 09.06.2024):

26. Каланда Л. В., Проблемы правового регулирования (предпринимательской) деятельности в нефтяной отрасли. М.: ИГЛ АН РФ. 2004.

Kalanda L. V., Issues of Legal Regulation (of entrepreneurial) Activity in the Oil Industry. M.: IGL RAS, 2004.

27. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Часть вторая. В 3 т. Т. 2: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Часть вторая / Под ред. Т. Е. Абовой и А. Ю. Кабалкина. М., 2004.

Commentary on the Civil Code of the Russian Federation: Part Two. 3 Vols. Vol. 2: Commentary on the Civil Code of the Russian Federation: Part Two / Edited by T.E. Abova and A. Yu. Kabalkin. Moscow, 2004.

28. Левочко В. В., Объекты гражданских прав в недропользовании, Москва, 2018, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)».

Levochko V. V., Objects of Civil Rights in Subsoil Use, Moscow, 2018, Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education Moscow State Law University named after O.E. Kutafin (MSAL).

29. Левочко В. В., Право пользования недрами как объект гражданских прав: теория и практика // Власть и управление на Востоке России. 2017. № 3 (80), DOI 10.22394/1818-4049-2017-80-3-173-181.

Levochko V. V. The right to use subsoil as an object of civil rights: theory and practice // Power and Administration in the East of Russia. 2017. No. 3 (80). PP. 183–191. DOI 10.22394/1818-4049-2017-80-3-173-181.

30. Мухитдинов Н. Б., Основы горного права. Алма-Ата. 1983.

Mukhitdinov N. B., Fundamentals of Mining Law. Almaty. 1983.

31. Налетов К. И., Лицензионные и договорно-правовые формы пользования недрами в РФ и за рубежом, Научный руководитель Доктор юридических наук, профессор Б.Д.Клюкин.

Naletov K. I., Licensing and Contractual Legal Forms of Subsoil Use in the Russian Federation and Abroad, Scientific Supervisor: Doctor of Law, Prof. B.D. Klyukin.

32. Прокаев А. В., Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере недропользования, 12.00.03, Саратов, 2010.

Prokaev A. V., Civil Law Regulation of Relations in the Field of Subsoil Use, 12.00.03, Saratov, 2010.

33. Савостьянов А. Г., Правовое регулирование предпринимательской деятельности в сфере недропользования, Москва 2011, 12.00.03.

Savostyanov A. G., Legal Regulation of Entrepreneurial Activity in the Field of Subsoil Use, Moscow, 2011, 12.00.03 - Civil Law; Commercial Law; Family Law; Private International Law.

34. Сапожников А. В., Правовой режим перехода права пользования недрами в Российской Федерации: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Москва, 2006.

Sapozhnikov A.V., Legal Regime of the Transfer of Subsoil Use Rights in the Russian Federation, PhD Dissertation in Law 12.00.06. Moscow, 2006.

35. Свиридова О. С., О содержание права государственной собственности на недра Российской Федерации, Закон. № 9, 2010.

Sviridova O. S., On the Content of the Right of State Ownership of Subsoil in the Russian Federation, Law. No. 9, 2010.

36. Суханов Е. А., Лекции о праве собственности, Москва, 1991.

Sukhanov E. A., Lectures on Property Law, Moscow, 1991.

37. Суханов Е. А., Проблемы правового регулирования отношений публичной собственности и новый Гражданский кодекс, Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика, Международный центр финансово-экономического развития, 1998.

Sukhanov E. A., Issues of Legal Regulation of Public Property Relations and the New Civil Code, Civil Code of Russia. Issues. Theory. Practice, ICFED, 1998.

38. Чубуков Г. В., Горные отношения как предмет регулирования российского горного права // Материалы заседания круглого стола по теме: «Горное право России». М., 1995.

Chubukov G. V., Mining Relations as the Subject of Regulation in Russian Mining Law // Materials of the Round Table on the Topic: "Mining Law of Russia" Moscow, 1995.

44. Hudson, B., Rosenbloom, J. 2013. "Uncommon Approaches to Commons Problems: Nested Governance Commons and Climate Change". Hastings L. J. (Hastings Law Journal) 64(1273) (Hudson and Rosenbloom 2013) .

45. Krakoff, Ch. E., Sector licensing studies: mining sector (English). Washington, DC: World Bank .), <http://documents.worldbank.org> (accessed 15.02.2025):

46. L.E.K., Mining Law: Jurisdiction of Land Department to Declare Mining Claims Invalid, California Law Review, Vol. 9, No. 5 (Jul., 1921). <https://www.jstor.org/stable/3473647> (accessed 16.02.2025թ.):

47. Mackey, Maurice, Ownership and Taxation of Natural Resources, 34 Dicta 411 (1957).

48. Monteiro, N.B.R.; Bezerra, A.K.L.; Moita Neto, J.M.; Silva, E.A.d. Mining Law: In Search of Sustainable Mining. Sustainability 2021. Mining Law: In Search of Sustainable Mining (accessed 16.02.2025):

49. Sutcliffe S., Mining Law: Jurisdictional Comparisons. Thomson Reuters; 2012.

50. Tarrant J., Ownership of Mining Product, Tailings and Minerals, 24 Australian Resources & Energy L.J. 321 (2005).

51. van Bemmelen van Gent, Ernst, Aspects of Private Law (November 30, 2012), Bynkershoek Research Notes – Number 2012/3. <https://ssrn.com/abstract=2977237> (accessed 10.02.2025).

52. Constitutional Framework of Subsoil Management: Issues and Perspectives (accessed 14.02.2025).

53. <https://shippingandcommodityacademy.com> (accessed 16.02.2025).

54. http://publishing.ysu.am/files/Sepakanutyan_Iravunq.pdf (accessed 01.08.2024).

55. <https://www.redalyc.org/journal/279/27957591025/27957591025.pdf> (accessed 16.02.2025).

Mane Markosyan

*Adviser to the Prosecutor General of the Republic
of Armenia, Ph.D. Student at Civil Law Chair, Faculty of Law,
Yerevan State University*

SIGNIFICANCE OF CIVIL LEGAL REGULATION OF SUBSOIL USE RELATIONS⁷¹

Abstract

In the Republic of Armenia, subsoil use relations are primarily regulated by public law norms, leading to inefficient legal regulation of the subsoil use sector and, among other things, reducing the sector's investment attractiveness.

The article discusses the theoretical and practical necessity of applying civil law norms to regulate subsoil use relations, the legal basis for civil-law regulation of subsoil use relations under domestic legislation, as well as the relations arising in the field of subsoil use that should be subject to civil-law regulation.

The author concludes that the right to use subsoil has a property right nature, which implies an obligation for all (including the State) to refrain from any violation of the right to use subsoil and to avoid obstructing the exercise of this right.

Keywords: the right to use subsoil; state property, civil law regulation; the relationship between subsoil use and business law; property relations; property right.

⁷¹ The article was presented on 25.02.2025 and was reviewed on 23.06.2025.

Мане Маркосян

*Советник Генерального прокурора Республики Армения,
аспирант кафедры гражданского права юридического
факультета Ереванского государственного университета*

ЗНАЧЕНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ⁷²

Абстракт

В Республике Армения отношения недропользования в основном регулируются нормами публично-административного права, что приводит к неэффективному правовому регулированию в сфере недропользования и, среди прочего, снижению инвестиционной привлекательности отрасли.

В статье рассматриваются теоретическая и практическая необходимость применения норм гражданского права для регулирования отношений недропользования, правовые основания гражданско-правового регулирования отношений недропользования в национальном законодательстве, а также виды отношений, возникающих в сфере недропользования, которые должны подлежать гражданско-правовому регулированию.

Автор приходит к выводу, что право пользования недрами носит вещно-правовой характер, что означает обязанность всех (включая Государство) воздерживаться от любых нарушений права недропользования, а также не препятствовать осуществлению этого права.

Ключевые слова: право пользования недрами; государственная собственность; гражданско-правовое регулирование; соотношение недропользования и предпринимательского права; имущественные отношения; имущественное право.

⁷² Статья была представлена 25.02.2025 и прошла рецензирование 23.06.2025.